

2024-05-15

Remissyttrande

Diarienummer: LI2024/00248

Landsbygds- och infrastruktursdepartementet

li.remissvar@regeringskansliet.se

li.dl@regeringskansliet.se

Yttrande över Betänkande av utredningen om en ny livsmedelsberedskap, SOU 2024:8

Sveriges Jordägareförbund (härefter Förbundet) har inbjudits att yttra sig över Betänkande av Utredningen om en ny livsmedelsberedskap, SOU 2024:8, diarienummer: LI2024/00248 och önskar framföra följande ståndpunkter.

Förbundet tycker att utredningen är välskrivnen och omfattar de områden och detaljnivå som kan förväntas utifrån utredningens avsatta tid. Den lyfter flera väsentliga faktorer och åtgärder som kan påverka och bidra till en höjd livsmedelsberedskap. Särskilt positivt till förslag om en ny lag om livsmedelsberedskap och den snabba arbetstakt som utredningen föreslår.

En grundläggande tanke i betänkandet är att ”Den enskilt viktigaste åtgärden för att säkerställa livsmedelsförsörjningen är att så långt som möjligt upprätthålla den inre marknaden och handeln”. Förbundet ser en risk i detta resonemang. Vid en kris kommer det uppstå störningar i den inre marknaden och handeln. I en sådan situation måste det finnas kapacitet för en nationell livsmedelsproduktion. Ett för ensidigt fokus på inre marknad och handel riskerar leda till att nödvändiga satsningar på inhemsk livsmedelsproduktion uteblir. Ett långsiktigt lönsamt lantbruk är grundförutsättningen för livsmedelsberedskap.

En grundläggande målsättning för den allmänna jordbrukspolitiken, både nationellt och i EU, bör vara att verka för fortsatt utvecklingen av en kostnadseffektiv och högavkastande produktion. Att öka avkastningen per producerande enhet är ett av de främsta sätten att öka lönsamhet, produktion och därmed beredskap. Betydande produktionshöjande resultat har uppnåtts historiskt och det finns fortsatt stor potential. Det kräver en tydligt och långsiktig strategi där beslutsfattare stimulerar växtförädling, utveckling av ny teknik och nya odlingsmetoder, minskat svinn och optimering av restströmmar. Det arbetet behöver ske i nära samarbete mellan näring, akademi och forskning.

Särskilda synpunkter

- En stärkt äganderätt är en grundförutsättning för markägarens förmåga och vilja att bidra till en långsiktigt stark livsmedelsberedskap.
- Förbundet vill se ökat fokus på åtgärder i livsmedelsberedskapen som stärker primärproduktionens lönsamhet och position i livsmedelkedjan.
- Förbundet saknar prioritering av insatser och analys inom vilka delar av livsmedelkedjan som har störst behov av främjande och stödjande åtgärder.
- Förbundet avstyrker förslaget att regeringen ger Jordbruksverket i uppdrag, att ur ett livsmedelsberedskapsperspektiv, analysera förslag om införande av nationella territoriella anspråk och riksintresse.
- Minskat regelverk och förenklad administration är viktigt för att lantbruksföretagen ska kunna bidra till en ökad livsmedelsberedskap.
- En lönsam primärproduktion i fredstid är den bästa beredskapen. Åtgärder som generellt ökar konkurrenskraft och lönsamhet i lantbruket stärker även beredskapen och näringens betydelse måste värderas högre än idag.
- Översyn av arrendelagstiftningen krävs för att skapa förutsättningar till trygga avtal och långsiktiga investeringar i åtgärder som stärker livsmedelsproduktionen.
- Viktigt att skapa grundläggande förutsättningar som kan bidra till marknadsdriven ökad lönsamhet hos primärproduktionen, bättre betalt för svenska råvaror helt enkelt.
- Positivt med förslag att utarbeta tydlig vägledning till kommuner som bidrar till likriktad bedömning avseende jordbruksmarkens användning i samhällsplaneringen.
- Förbundet vill se särskilda satsningar på nationell produktion och förädling av proteingrödor som kan bidra till en konkurrenskraftig och mer oberoende foderförsörjning till animalieproduktionen.

Övergripande synpunkter

Äganderätten

Äganderätten nämns två gånger i betänkandet som omfattar 364 sidor. När nyttor och tjänster ska skapas till det allmänna av privata tillgångar, är det särskilt viktigt att de berörda involveras och har insyn, valmöjlighet och rådighet i besluten samt erhåller attraktivt ersättning för de tjänster och nyttor som skapas.

En förutsättning till ett konkurrenskraftigt och lönsamt företagande är att besluten till insatser i företaget ligger hos ägaren. Minskas den rådigheten skapar det osäkerhet och vilja till långsiktiga investeringar. Det skulle påverka ett arbete med livsmedelsberedskap en negativt. Det behöver beaktas, vilket saknas i betänkandet, att rådighet över mark möjliggör satsningar på kompletterande verksamhet i lantbruksföretaget, t.ex. solcellsparker eller vindkraften. Den energiproduktionen är viktig för att säkra energiförsörjning i livsmedelsproduktionen på gårdsnivå vid störningar samt även för att skapa den nödvändiga lönsamheten i företag.

Förbundet tycker att vikten av en stark äganderätt ska förstärkas och förtydligas i utredningen.

Jordbruksmark

Utredningen föreslår att regeringen ger Jordbruksverket i uppdrag, att ur ett livsmedelsberedskapsperspektiv, analysera förslag om införande av nationella territoriella anspråk och riksintresse. Förbundet ser en risk för att detta kan leda till minskad rådighet över marken och därmed försämrade verksamhetsförutsättningar för lantbrukaren. Förbundet avstyrker förslaget.

Positivt att utredningen lyfter att äganderätten är en viktig aspekt över jordbruksmarkens användning avseende när samhällsintresset ska vägas mot äganderätten. Dock lyfts det främst avseende huruvida marken ska hålla i bruk eller inte. Förbundet saknar resonemang avseende expropriering och markägarens suveräna beslut över markanvändningen.

Bra att utredningen lyfter att det krävs ökad kunskap och förståelse för jordbruksmarkens värden och jordbrukets förutsättningar hos kommunerna. I nuläget behandlas frågan olika i olika kommuner. Risker för varierande kunskap när det gäller markens betydelse för livsmedel kan försvåra hanteringen av intressekonflikter.

Förbundet ser ett behov av att införa ett mera strikt regelverk för när myndigheter och kommuner kan ta jordbruksmark i anspråk.

Arrendelagstiftningen

Nästan hälften av jordbruksmarken, 45 %, arrenderades av den jordbrukare som brukade marken år 2023. Det innebär att litet drygt hälften, 55 %, av jordbruksmarken ägdes av den som brukade marken. Att så stor del av jordbruksmarken som brukas är arrenderad mark behöver i högre grad beaktas i utredningen. Goda grundvillkor för både markägare och arrendator i avtalen skapar trygghet vilket ökar incitamenten för långsiktiga investeringar som bidrar till en mer robust livsmedelsproduktion.

Översyn arrendelagstiftningen för att skapa förutsättningar till långsiktiga investeringar i markförbättrande åtgärder samt byggnader

Företagsstruktur i primärproduktion

I stycket om primärproduktion lyfts att antalet företag i primärproduktionen i jordbrukssektorn har minskat mellan 1995 och 2022 samt att företagen under samma period har blivit större mätt i antal hektar eller djurenheter. Något som inte framgår i utredningen är att endast ca 10% av landets primärproducerande företag har anställd personal. Det är ett resultat av den pressade lönsamheten och bidrar till en sårbarhet i den inhemska råvaruproduktionen som påverkar beredskapen.

Utredningen lyfter inte utmaningarna med en hög medelåldern inom lantbruksföretagen. Var tredje jordbruksföretagare som drev enskild firma var 65 år eller äldre år 2022 och knappt en fjärdedel av jordbruksföretagarna var under 50 år, enligt Jordbruksverkets statistik.

Ovanstående visar att det finns stora kommande utmaningar med att långsiktigt upprätthålla livskraftiga företag inom primärproduktionen vilket i högre grad bör tydliggöras i utredningen.

Investeringsstöd

Förbundet är positiva till att införa offentliga stöd till investeringar som bidrar till en mer motståndskraftig livsmedelsproduktion med tydlig koppling mot livsmedelberedskap, men att även investeringar som brett bidrar till ökad lönsamhet är en viktig aspekt.

Avseende primärproduktionen bör investeringsstöd ges till både inomgårdsinvesteringar såsom lager-, stall- och energiinvesteringar samt dränering som idag är en nationellt eftersatt markinvestering och allt viktigare i ett föränderligt klimat.

Det krävs ökade medel och insatser för att investera i åtgärder som förbättrar jordbruksmarkens förmåga att hantera vatten, både avseende dränering samt jordförbättrande insatser som ökar jordarnas vattenförsörjning. Här föreslås särskilda insatser vid sidan om CAP.

I förädlingsled bör stöd särskilt prioriteras till utveckling av mellanstora anläggningar som kan bidra till att minska sårbarheten och utveckling av få och stora förädlingsenheter. Prioritera utveckling av proteinsubstrat till fodermedel samt slakterier.

Beredskapslager

Bra att Jordbruksverket föreslås få ansvaret att ombesörja samordning och planering av beredskapslagring. Behoven vid lagerhållning av insatsvaror och volymer föreslås utarbetas i nära samarbete med näringen. Utredningen lyfter de väsentliga insatsvarorna i betänkandet.

Det är positivt att ta fram en modell som ger ersättning till företag som kan bistå det offentliga med lagring av insatsvaror. Dessa företag ska erhålla en attraktiv ersättning som är högre än ren kostnadsersättning. Lagringsdepåerna bör inte vara för centraliserade och stora för att minska sårbarheten.

Resonemanget kring investeringar är dock något oklart. En faktor som föreslås beaktas vid investeringsstöd är vilken fredstida nytta sådana investeringar får. Här behöver staten bestämma sig om det finns ett behov av uppbyggd lagerkapacitet eller inte. Finns det ett sådant behov så ska inte den eventuella fredstida nyttan styra investeringarna.

EU:s roll för vår livsmedelsförsörjning

I betänkandet framförs att EU:s gemensamma jordbrukspolitik lägger grunden för ett produktivt jordbruk som tryggar försörjningen och ger konsumenterna tillgång till varor till skäliga priser.

Förbundet anser att det bilden behöver nyanseras. EU:s jordbrukspolitik bidrar till viss ersättning och samordning som kan vara till nytta för klimat och miljö. Dock har EU:s gemensamma jordbrukspolitik bidragit till vissa begränsningar i produktionsval samt en omfattande administrativ belastning mot lantbruksföretagen som både kostar och begränsar.

Konkurrenskraft

Utredningen lyfter en rapport från 2014 där konstaterade att EU-medlemskapet har gynnat handeln. Exportvärdet fyrdubblades nästan mellan 1995 och 2013 och importvärdet tredubblades. Enskilda produktkategorier som har påverkats av att tullskyddet försvann är mejeriprodukter, ägg, kött och köttvaror. Totalt sett har marknadsandelen för svenska produkter i Sverige minskat sedan inträdet.

Svenskt livsmedel, varierat mellan produktslag, lider under stark prismässig konkurrens från importerat livsmedel. Importerat livsmedel som många gånger är producerat med villkor och under förhållanden som inte är lika hållbara som svenska.

Att genomföra åtgärder som förbättrar konkurrenskraften och betalningsviljan för svenska råvaror och livsmedel är därmed en viktig del i det nationella beredskapsarbetet.

Marknad och export

Åtgärder som bidrar till en mer rättvis fördelning av vinsten i livsmedelkedjan bör vara en del av beredskapsarbetet. I dagsläget så får primärproducenterna en förhållandevis låg andel av vinsten och fördelningen behöver bli mer rättvis för att stärka primärproduktionens roll i livsmedelkedjan.

Det är mycket positivt att utredningen lyfter exportfrämjande insatser som en del i att skapa ökad marknad och betalningsvilja för svenskt livsmedel. Det som gynnar företagen under perioder utan störning stärker uthållighet och förmågan till omställning under störning.

Finansiering

Förbundet välkomnar utredningens förslag om att livsmedelsberedskapen ska finansieras via statsbudgeten. Förbundet kan inte ta ställning till de belopp som anges är rimliga, men anser att det är viktigt att tydligt fastställa i statens budgetprioriteringar att livsmedelproduktionen ska vara en central och prioriterad del i det nationella beredskapsarbetet.

Djurvård och veterinärer

Animalieproduktionen är en viktig del för landets livsmedelsberedskap. Landets geografiska variationer och förutsättningar till lantbruk är på många platser varierande och köttproduktion baserad på vall och bete kan vara en viktig del för att minska livsmedelproduktion sårbarhet och utnyttja hela landets och alla marktypers potential.

En robust animalieproduktion kräver en beredskap avseende tillgång till läkemedel, veterinärer samt en god smittskyddsberedskap.

Utredningen behöver kompletteras med en tydlig plan och uppskattad kostnad för det arbetet.

Kompetensförsörjning

Positivt att utredningen lyfter kompetensförsörjningen. Viktigt att verka för att livsmedelsbranschen, i synnerhet primärproduktionen, har tillgång till arbetskraft med rätt kompetens. En åtgärd är att genomföra en översyn av utbildningssystemet, från införandet av möjliga lärlingssystem till programupplägg på utbildningar på akademiska nivå. En annan åtgärd är att skapa system som främjar modeller och former för samordning av tillfällig bemanning inom livsmedelkedjan.

I detta hänseende måste främjande regelverk vidtas för primärproduktionen, såsom tex sänkta arbetsgivaravgifter, undantag för regler vid arbetskraftsinvandring och liknande.

Definition av allvarlig störning

Utredningen föreslår införande av förslagna förordningsförslag där kommunerna ska ges ansvar att vidta åtgärder vid en *allvarlig störning* i livsmedelsförsörjningen eller en överhängande risk för en sådan störning i kommunen.

Förbundet anser att det är viktigt att tydligt definiera vad som anses vara en allvarlig störning i livsmedelsförsörjningen.

Jordbruksverket

Livsmedelverket föreslås som ansvarig sektorsmyndighet för att leda arbetet med att samordna åtgärder inom livsmedelsberedskapen. Stor del av livsmedelsproduktionens sårbarhet och utmaningar ligger i primärproduktionen. Utredningen föreslår att Jordbruksverket samordnar och bidrar till vissa delar.

Förbundet önskar att Jordbruksverket fick en utökad och mer central roll i arbetet med livsmedelsberedskapen än som föreslås i utredningen.

Offentlig upphandling

Positivt att utredningen lyfter vikten att livsmedel och råvaror producerade i Sverige prioriteras i maximal utsträckning vid inköp enligt LOU till offentliga verksamheter.

Produktion mineralgödsel och biodrivmedel

Det är positivt att nationell produktion av mineralgödsel och biodrivmedel lyfts som ett viktigt område att utreda vidare.

Utredningens resonemang kring mineralgödsel innehåller en del felaktigheter, där bland annat delen om råvaruleverantörer och producenter.

Ammoniak är en viktig kväveråvara för att framställa mineralgödsel och dess betydelse saknas i utredningen. Det skulle vara intressant, utifrån ett beredskapsperspektiv, att särskilt lyfta en översyn av mindre gårdsbaserade anläggningar som kan producera kväveprodukter baserad på solenergiproducerad ammoniakråvara.

Forskning och innovation

Positivt att utredningen lyfter forskning och innovation som en viktig del att bygga en robust livsmedelsproduktion.

Förbundet vill framföra att det är viktigt att utvecklingsarbetet är behovsanpassat och har ett tydligt underifrånperspektiv som inkluderar företagen och i hög grad utgår ifrån produktionsföretagens utmaningar och behov. Vi ser ett behov av ökade satsningar av forskning och innovation inom primärproduktionen kopplad till anpassning till ett förändrat klimat. Viktigt att i utvecklingsarbetet även riktar medel till de regionala nivåerna vilka är viktiga för att involvera näringen i arbetet samt lyfta innovationsidéer från gårdsnivån upp i innovationssystemet.

Verka för stärkt livsmedelproduktion vid ordinarie myndighetsutövning

Förbundet är positiva till att myndigheter och övriga berörda aktörer samordnar sig för att stärka arbetet med livsmedelsberedskapen.

Vi ser dock att detta bör ske löpande även i myndigheterna ordinarie arbete i högre grad än idag för att skapa bättre grundförutsättningar till att bedriva livsmedelsproduktion.

Berörda myndigheter föreslås få ett uppdrag att vara rådgivande och arbeta utifrån ett främjandeperspektiv sin myndighetsutövning.

Nationellt livsmedelsberedskapsråd – komplettera med samrådsgrupp

Förbundet ser behovet av att bilda ett nationellt livsmedelsberedskapsråd, men föreslår att en samrådsgrupp, med större och bredare representation med företrädare från näringslivet, formaliseras och fungerar som en rådgivande grupp till den livsmedelsberedskapsrådet som har det övergripande ansvaret och främst företräds av myndigheter och andra offentliga aktörer.

Livsmedelsverket leder och sammankallar även samrådsgruppen för livsmedelsberedskap. Samrådsgruppen kan bidra med ett bredare och tydligare underifrånperspektiv än därmed komplettera rådets roll och kompetens.

Enklare regelverk avseende mindre slakterier

Förbundet anser att utredningen inte lyfter behovet av mindre slakterier som en del i livsmedelsberedskapen. Dagens regelverk är komplext och kostsamt vilket bidrar till att antalet småskaliga slakterier är få och skulle behöva bli fler.

Förbundet förslår att det tillsätts en utredning som får i uppdrag att förenkla regelverket för småskaliga slakterier.

Samordning med andra pågående insatser

Det pågår för närvarande ett flertal insatser och utredningar som angränsar till denna utredning och det ämnesområde, syfte och mål som avses.

Livsmedelskedjan omfattar många aktörer och sambanden är delvis komplexa, men beroende av varandra. Det är därför en helhet av en livskraftig livsmedelkedja som även bidrar till en god beredskap i helhet, men livsmedelsberedskap i synnerhet.

Förbundet anser därför att det är av största vikt att samordna arbetet med en ökad livsmedelsberedskap med andra pågående insatser samt tydliggöra målsättningen i berörda myndigheters instruktioner och regleringsbrev.

Anders Grahn
Generalsekreterare

Johan Varenius
Rådgivare jordbruk

Sveriges Jordägareförbund (SJF) representerar större privata markegendomarna i Sverige. Förbundets medlemmar skapar nytta för människor och miljö genom ett långsiktigt förvaltande av förnyelsebara naturresurser. Vi erbjuder ett helhetsperspektiv på modernt landsbyggsföretagande eftersom våra medlemmar ofta bedriver lant-, skogs- och energiproduktion i större skala på samma fastighet. Genom stärkt landsbyggsföretagande och äganderätt vill vi utveckla näringslivet på den svenska landsbygden.